

ЛИСТИ В. АНТОНОВИЧА ДО М. ГРУШЕВСЬКОГО

ВСТУП

В умовах нашого сьогодення, яке позначене підвищеною увагою до історичної думки минулого, цілком виправданим є зростаючий інтерес до життя та діяльності визначних громадсько-політичних і культурних діячів, фундаторів української національної історіографії Володимира Антоновича (1830-1908) та Михайла Грушевського (1866-1934). Тому для дослідників закономірно постає завдання — якомога багатогранніше і ґрунтовніше вивчати все те, що стосується цих імен, особливо їх творчих та особистих зв'язків. Тут поряд з працями істориків, які є головним чинником в історіографічних дослідженнях, особливу цінність має епістолярна спадщина, яка дає змогу прослідкувати творчий процес, виявити ту психологічну та ідейну обстановку, що оточувала авторів листів та їх адресатів і яку важко встановити іншими джерелами.

Все вище сказане значною мірою стосується листів В. Антоновича до М. Грушевського, котрі зберігаються в ЦДІА УРСР у Києві (ф. 1235, оп. 1, спр. 326, арк. 1-105).¹ Ці неопубліковані раніше листи охоплюють період з 1889 р. до 1901 р. — час останніх років активної наукової діяльності В. Антоновича і водночас — становлення М. Грушевського як історика, початкового етапу його наукової діяльності у Львові. Всього ми знайшли 44 листи та телеграми. З них перші десять — відносяться до студентських років Михайла Грушевського, а також етапу його роботи над магістерською дисертацією. Решта 34 — стосуються львівського періоду життя історика.

Щодо змісту, листи Володимира Антоновича до одного з найздібніших своїх учнів засвідчують насамперед прагнення вчителя корегувати діяльність М. Грушевського у Львові. Проте це були не повчання, а товариські взаємини двох колеґ, ще вірніше — неначе батьківська опіка старого, досвідченого наукового мужа над талановитим, молодим науковцем. Як свідчення цього: постійна турбота В. Антоновича про здоров'я М. Грушевського і настійні його поради учневі — обмежити свою громадську і політичну діяльність з метою концентрації

¹ ЦДІА УРСР у Києві, ф. 1235, оп. 1, спр. 326, арк. 1-105.

своїх сил не науковому ґрунті (листи No.No. 7, 11, 15). В. Антонович постійно інформував М. Грушевського про стан своїх справ, університетські новини. При цьому проявляючи жваву зацікавленість щодо суспільно-політичного і наукового життя у Львові.

Як свідчать листи, Володимир Антонович покладав велику надію на Галичину як центр тодішнього українського духовного відродження. Шляхом його піднесення й активізації, на думку вченого, слід було розгорнути процес національного відродження і на Східну Україну. Зараз ми можемо констатувати, що це був воістину пророчий задум. Роль М. Грушевського під час його перебування у Львові була підпорядкована саме цій меті.

Загалом листування дає досить цілісну картину громадських та наукових взаємозв'язків між Наддніпрянщиною і Західною Україною періоду кінця XIX століття. Зокрема вагоме місце там займає питання підготовки XI археологічного з'їзду та участі в ньому делегації зі Львова та Чернівців, а також пов'язана з цим проблема користування на з'їзді українською мовою поряд з іншими слов'янськими мовами, вирішення якої мало особливо гостре звучання після прийняття сумнозвісних Валуєвського циркуляру (1863 р.), та Емського указу (1876 р.).

Значне місце в листах В. Антоновича до М. Грушевського займає також інформація про взаємний обмін літературою та фінансові справи.

Олександр Ситник
Ужгород, Україна

ЛИСТИ

(ЦДІА УРСР в м. КИЄВІ. Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 326.)

№ 1

27.05.1889

В библиотеку университета св. Владимира

Предъявителю сего студенту Михаилу Грушевскому разрешаю получить на каникулярное время поименованные на обороте сего книги из Библиотеки Университета, за роспискою под мою личную ответственность.

Профессор Антонович.

1889 мая 27 дня

Голубинский. История русской церкви. Т. 1, ч. 1-2. М. 1880-1881

Максимович М. Собр. сочинений. Т. 1-2. (1876-1877)

Арцыбашев. Повествование о России.

Погодин. Древняя русская история, ч. 1 и 2.

Чтения в Московском обществе истории и древностей. 1858, кн. 3, 1859, кн. 1.

Достопамятности русские. Т. 1, 1815.²
 Szaraniewicz I. Die Hupatios Chronik. 1872.
 Замысловский. Атлас русской истории. 1887,
 — объяснения по нему же. 1887.³

№ 2

Студенту Грушевскому

разрешить получать по мере надобности из библиотеки университета на мое имя и под моею ответственностью.

Профессор Антонович.

№ 3

1.12.1889

В библиотеку Университета Св. Владимира

Предъявителю сего студенту Михаилу Грушевскому разрешаю получить на вакационное время поименованные на обороте сего книги из Библиотеки Университета за роспискою в моей книге и под мою личную ответственность.

Профессор Антонович. 1889 Декабрь 1 дня.

- 1) Погодин
- 2) Погодин. Древне Русская история. Т. 2.
- 3) Замысловский.
- 4) Карамзин. История России. Т. 1.⁴

№ 4

22.03.1890

Аркуш 6: Грушевскому разрешаю взять на праздник книги, взятые им из библиотеки на мое имя.

Профессор Антонович.
 22 марта 1890.

² Арцыбашев М.С. *Повествование о России*. — М. 1838-1843. Т. 1-3; Погодин М.П. *Древняя русская история до монгольского ига*. — М. 1871. Т. 1-3; *Чтения в Московском обществе истории и древностей российских*. — М. 1858. Кн. 3, 1859, Кн. 1. *Достопамятности русские*. — СПб., 1815.

³ Мається на увазі окрема книга з пояснювальним текстом, що була додана до третього видання «Атласа русской истории» — видання: 1865, 1869, 1887 рр., під редакцією Є.Є. Замисловського.

⁴ Карамзин Н.М. *История государства Российского*. — СПб., 1816. Т. 1.

№ 5

Антонович В.

12.10.1890

Многоуважаемый Михаил Сергеевич

8 декабря состоялось заседание факультета на котором рассматривалось Ваше сочинение,⁵ факультет единогласно определил наградить Вас золотой медалью и сочинение напечатать в университетских известиях. Читая Ваше сочинение я напрягал все свои [заплавские] способности, но скажу вам по чистой правде, никакой пицци для них не обрел. Особенно меня прельстили два сюжета в Вашей работе, которые я считаю Вашим самостоятельным достижением. Это указание на существование земской боярщины в Киеве и гипотеза об отсутствии князей после нашествия монголов.

По моему мнению также очень хороши и самостоятельны: объяснения отношений князей после ослепления Василька, объяснения политики Всеволода Юрьевича в вопросе о Торкских городах и т.д.

Согласно нашему условию я укажу Вам только незначительные мелочи, которые может быть Вы найдете нужным видоизменить; политическая история 1059-1237 разделена у Вас на три отдела — которые Вы называете эпохами — не найдете ли более удобным слово эпоха заменить [лучшим] словом, более скромным. — Эпохою вообще принято называть более крупные деления и приуравливать их к граням весьма редким и важным.

В очерке внутреннего быта может быть (путем находок) можно установить несомненное существование сильно развитого гончарного промысла и большее залежание в земле древлян железной болотяной руды не служат — ли указанием искомого существования обработки железа. Вот и все крохи, которыми вскормился мой [заплавский] зубь — исключительно на сочинениях подобных Вашему.

Кстати заметьте стр. 91, 119, 193, 202 — на них как кажется, вкрались описки в именах собственных, я их подчеркнул в тексте; при пересмотре может быть обратите на них внимание.

Биографический Ваш очерк и карта — прекрасны. Стиль до печатания кажется нужно будет несколько выгладить.

Жму Вам сердечно руку и желаю весело провести праздники и основательно отдохнуть после Ваших тяжелых подвигов.

Искренно преданный Вам В. Антонович.

1890 октября 12.

№ 6

13 июня 1891

Многоуважаемый Михаил Сергеевич!

⁵ Идется про работу М. Грушевського «История Киевской земли от смерти Ярослава до конца XIV века».

ности где еще точно не знаю. К 20 июня возвращусь в Киев и сейчас — же потом выеду в Подолье где опять пробуду до 1 июля.

Искренно преданный Вам В. Антоновичь.

№ 7

Киев 1 августа 1892

Дорогой Михаил Сергеевич!

Я бесконечно рад, что приятелям удалось уговорить Вас не ездить на вытра[ву] холеры. При непрочности Ваших пищеварительных органов. Это был действительно риск; уже потерпите немного, помните, что «бережного и Бог береже». Мне говорил Александр Яковлевич,⁶ что Вы хотите сделать поездку в Бар — и сам он собирается сопутствовать Вам. Если же это придется раньше 15 августа, то приезжайте в Бакоту. Вы меня там застанете вероятно купно с отцом Евфимием. Карты нужной Вам не посылаю; если припомните я ее потерял в прошлом году и мне не удалось ее возстановить.

Шлю Вам пожелания всего лучшего.

Искренно Ваш В. Антоновичь.

№ 8

Михаил Сергеевич!

Не откажите в Вашем свидетельстве по делу, которое Вам расскажут — если можете, то я зайду к Вам в 3/4 7-го (17) 189[2].

№ 9

Київ 11 жовтня 1894

Дорогий Михаил Сергеевич!

Щире спасібі Вам за Ваш лист від 30 вересня; я прочитав його з великим заласем⁷ также как і другій Ваш лист до Перебенді: з листів Ваших бачу, шчо в Вашої поїздки труднощів не мало, але шчо Вам бог дає і змоги і такту скільки треба, шчоби змагатись з трудностями; сердешне радію, бачучи з яким повагом Ви несете прапор дійсного русского професора у Львові. — Нехай Бог Вам щастить трі[м]ати у цьому напрямку до кінця. — Пишіть будтьє ласкові скільки змога більше подробиць, котрі шчо сердешне веселять. На мою долю звістіть Ваше вражіння з битности у Огоновського, Шараневича, Петрушевича;⁸ чи дав митрополита дозвол теольогам записуватися на Ваши курси?

⁶ Кониський Олександр Якович (1836-1900) — український письменник, публіцист, громадський діяч і педагог. Один із засновників Літературного товариства імені Т.Г.Шевченка (1873 р. Його літературні псевдоніми: Верниволя, Перебендя, Хуторний та ін.)

⁷ насолодою

⁸ Огоновський Омелян Михайлович (1833-1894) — галицько-український лінгвіст, літературознавець та історик, професор української мови й літератури

Як до Вас віднісся [нерозб.]?

На скільки науково приготовлена до Ваших викладів Ваша аудиторія? Те, що пишуть про Вас часописи я читаю. З Мілкевичем, думаю що Ваша тактика зовсім справедлива; скільки від Вас залежить допустити його до коллоквиума, на самому же colloquium⁹ держатися зовсім об'єктивно, давати присуд загальної оцінки Ваших колег факультетських, з своєїж сторони держучись на становищі науки і йійі вимагання. У нас нічого нового: біографічний словник¹⁰ йде добре, на останньої збірці знесено 72 біографій, на другий раз сподіваємось ще більше, географічна робота теж сунеться доволі жваво, — цілую Вас сердешно; щирий привіт Татаєві,¹¹ завірте його у тому, що приятні відносини до його напрямку зовсім так же зістан[у]ться, як и були два рок[и] назад.

— Ваш щироприхильний В. Антонович.

№ 10

14 Падолиста 1894 г. Київ

Дорогий Михайло Сергієвич!

Читав я Ваш лист до приятелів дуже сумний і докірливий; Ви зовсім по правді докоряєте нас, алеж повинен я признатись дорогий приятелю, шчо найбільшу частину сього докору я повинен приймати на себе. Мені хлопці віддали давн[о] вже залучені при сьому рецензії, та я їх придержав; розганявся кілька раз зробити зміни, про які ми з Вами говорили та не зміг цього ускутчити. Ніяк не умію перебороти ідіосинкрезі[ю];¹² алеж перероблювати раз зроблену роботу не здолаю. Взагалі кажучи, мої сили до того осунулись, шчо я себе не пізнаю, руки опускаються и апатія мене заливає — мабуть шви в черепі зростаються и настає той час, коли чоловік, при всьому бажанні вести зізнавчу працю и при ясному розумінні куди йійіб треба вести, не має сили приложити до неї рук и мусить йійі пропускати обіч себе. Гірко це спізнавати

Львівського університету. Член-основник Літературного товариства імені Т.Г. Шевченка і товариства «Просвіта» (1868 р.). О. Огоновський був головою «Просвіти» в 1877-1894 рр. Його перу належить шеститомна «Історія літератури руської» (1887-1894).

Шараневич (Сидор/Ісидор) Іванович (1829-1901) — галицько-український історик, археолог та етнограф; професор Львівського університету. Був членом Академії наук у Кракові, керівником Ставропігійського інституту у Львові. Представник «москофільського» напрямку.

Петрушевич Антоній Степанович (1821-1913) — галицько-український історик, археолог, філолог та етнограф. Жив у Львові. Збирав і вивчав архівні матеріали з історії Західної України. Основна праця — «Зведений Галицький руський літопис (1550-1772)».

⁹ співбесіда — екзамен, іспит

¹⁰ Біографічний словник визначних історичних діячів України з найдавніших часів В.Б. Антонович почав складати з початку 90-х років. Пізніше він надіслав зібрані матеріали до Наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові, з метою видання їх у Записках НТШ. Цим намірам перешкодила перша світова війна, під час якої матеріали загинули.

¹¹ незрозуміло. Може має бути («татові»)?

¹² Підвищена чутливість людського організму до деяких продуктів та медикаментів.

та не можна не констатувати факта особливо перед найшциршим приятелем. Отсеж серденько не сердьтєся, та не дорікайте, а вибачте — клянусь Вам своєю совістю шчо не байдужість и неохайність цьому причиною, а справжня Ohnmacht, від котрої я самь найбільше терплю и угризаю[сь]а. Ну йук вже Вам Лазаря співати, будем вести річ про шчо инше. Всі Ваши листи я комунікую О[лександрю] Я[ковичу] и його гостямь и вони мені теж прочитують свої листи; кожний з їх ми читаємо з радістю и дуже Вась за їх дякуємо. Словар біографічний иде спору — маємо вже за 500 біографий и прибуло нам кілька кореспондентів, котрі мабуть будуть корисніші, яко В.П. Горленко,¹³ одесить Вілінській і т.п. Вашу заяву и карточки закомунікую на найближчому зборі, як то 3 грудня. Про діла щчоденні, про котрі ви питаєте, ось Вам відповідь: курс исторії, шчо хтось видав в Москві, нехай друкує хто хоче в перекладі; я зовсім нічого про те не маю, тільки б треба поправити помилки, в їх дуже багато, особливо у власних именнях; як би Ви потурбувались це зробити, дуже я Вам був вдячний. Як Вам буде потрібне посередничество до Рудченка¹⁴ то напишіть тільки коли и про шчо його просить и я зараз-же зроблю як можно найскорше и найкраще. За знакомість з Студінским,¹⁵ я Вам дуже вдячний, бачусь я з їм доволі часто и він видається мені чоловіком доволі щцирим, симпатичним и дотепним. Він має [Г]хати на різдво до дому — через його я перешлю на Ваши руки частину своїх колекцій, котрі Ви подаруйте або вь товариство им[ені] Ш[евчен]ка,¹⁶ або в Просвіту,¹⁷ де найдете зручніше; у ме-

¹³ Горленко Василь Петрович (1853-1907) — український письменник, журналіст, мистецтвознавець і фолклорист. Навчався в Ніжинському ліцеї та Сорбонні. Автор праць про український письменників (І. Котляревського, Г. Квітку-Основ'яненка та ін. (художників) Т. Шевченка, В. Боровиковського та ін.), кобзарів, лірників тощо.

¹⁴ Рудченко Іван Якович (літературні псевдоніми: Іван Білик та ін.) (1845-1905) — український фолклорист, критик, письменник етнограф та перекладач. Брат Панаса Мирного.

¹⁵ Студинський Кирило Йосипович (1868-1941) — український літературознавець. Досліджував давню українську літературу, літературний рух у Галичині, польсько-українські літературні зв'язки. З 1929 р. — академік АН УРСР

¹⁶ Наукове товариство імені Т. Шевченка (НТШ) у Львові. Виникло у 1892 р. на основі реорганізації Літературного товариства імені Т. Шевченка, заснованого в 1873 р. з ініціативи О. Кониського, М. Драгоманова та ін. Було першою та єдиною новітньою Академією українського народу. НТШ мало три секції: историко-філософську, філологічну та математико-природничо-медичну, до складу якої входила низка комісій: археографічна, бібліографічна, етнографічна, правова, статистична та ін. В НТШ працювали М. Грушевський (голова в 1897-1913 рр.), І. Франко, В. Гнатюк, І. Горбачевський, Ф. Вовк, І. Пулюй, І. Раковський та ін. Товариство видавало: «Записки НТШ», «Літературно-науковий вісник», «Етнографічний збірник», «Матеріяли до української етнології та антропології», «Пам'ятки української мови і літератури», «Матеріяли до української бібліографії»; поряд з серійними виданнями НТШ друкувало твори Т. Шевченка, І. Франка та ін. Всього за час своєї діяльності (1873-1939) товариство видало понад 1100 різноманітних наукових та літературних видань.

¹⁷ «Просвіта» — культурно-освітня організація заснована 8 грудня 1868 р. у Львові заходами народодів. Осередки існували на українських землях з кінця 60-х років XIX ст. до 1940 р., а на еміграції існують і донині. В містах і селах Галичини діяли філії товариства. «Просвіта» видавала твори українських пись-

не думка всі свої збори поволі переправити до Вас для одного з двох названих товариств. Через Студінського ми збираємось послати наші голоси на вибори загальні тов[ариства] им[ені] Ш[евчен]ка, як час шче єсть, то звістїть будьте ласкаві, чи голоси ці приймуть и чи краще посилати йїх просто на имя товариства, чи довірити кожний голос якому небудь членові, присутньому у Львові. Рецензію на Бобринського¹⁸ вишлю Вам у понеділок (21 Падолиста); шчоби примусити себе зробити йїї, я назначив в тов[ариство] Нестора¹⁹ реферат про о[цю] працю на 20[-те] и до того часу вже мушу йїї доконче приготувити. Київської старини²⁰ 2 книжки для Вас я отримав и пришлю йїх через Студінського. Про вінок для Огоновського може зведем діло так, шчоб не пересилитись лишне. — Ви залічить на цей захід Ваш довжок (25 руб) а я Вас з йїх поквитую, та напрвлю куди слід зібрані гроші. Прочув я тут спльотку (не знаю чи вірити, чи ні?) начеб-то трудність від митрополита вигляд[ати] дозволу теольгоам ходити на Ваші виклади залежить від того, шчо Шараневич набрехав йому — начеб-то Ви атеїст (*sit fides penes auctorem*).²¹ Знаю дорогий Михайль Сергієвич, шчо позиція Ваша трудна, та всі ми все житта, особливо ж першу його половину провадимо у трудної позиції, взявшись за діло, шчо не лічїться в авантажі; доля наша така: терпіти і так жирувати; бажаю Вам всяческих сил і утіх, а з досвідчення могу Вам сказати, шчо плоди нашїх висї[в]ків зріють поволі, але ж як назріваять [то] удовольняють совість більш далеко як ті шчо йдуть як по маслі. — Бажаючи Вам сили, здоровїя й духовой кріпости зістаюсь Вашим шцирим приятелем.

В. Антонович.

Серденько! Як можете пішить Ваші листи виразніше; очі у мене вже пані стає трудно розбирати.

менників, шкільні підручники, популярні брошури, газети «Читальня» та «Письмо з Просвіти», літературно-наукові альманахи, щорічник «Народний календар». З «Просвіти» вийшла ініціатива створення пресового органу народоців «Діло» (1880), першої політичної народовської організації «Народна Рада» (1885).

¹⁸ Бобринський Олексій Олександрович (1852-1927) — російський державний діяч, поміщик, юрист за освітою. Займався археологією. Досліджував пам'ятники бронзи і скіфських часів на Черкащині.

¹⁹ Історичне товариство Нестора-літописця — наукове об'єднання істориків в Києві, засноване в 1872 р., офіційно відкрилось: в січні 1873 р. В 1874 р. перейшло у видання Київського університету, діяло до 1917 р. Мало завдання сприяти розробці вітчизняної історичної науки, поширювати історичні знання, вивчати пам'ятники і сприяти їх охороні. Число членів товариства у 1890 рр. сягало понад 100 чоловік. Активно співробітничали: В. Антонович, В. Іконников, М. Довнар-Запольський, М. Костомаров та ін. Головна увага приділялась історії, етнографії, археології України. Товариство влаштувало публічні лекції. З 1879 р. видавало «Чтения в историческом обществе Нестора-летописца» (до 1914 — 24 томи).

²⁰ «Киевская старина» — щомісячний історико-етнографічний і белетристичний журнал. Виходив у Києві в 1882-1907 рр. російською мовою, останній рік — українською мовою під назвою «Україна». Був створений у 1881 р. з ініціативи В. Антоновича та О. Лазаревського, а першим редактором-видавцем був Ф. Лебединцев.

²¹ хай буде довір'я до керівника

№ 11

Дорогий Михаїл Сергійевич!

Дуже мені сумно було побачити що Ви перервали зо мною кореспонденцію; здавалось мені що в листі до Вас я не дав до сього приводу; коли Вам як щирому приятелеві я признався в тому що енергія у мене ослабіла и що я не можу робити стільки, скільки сам бажав-би, то се не значить, що я нічого робить не хочу и йій Богу нема за що гніватися. Ол[ександр] Як[овлевич] читав мені відносні частини Вашіх листів, прочувши их я гадаю, що маю все таки право вимовити свої думки про их зміст, бо инакше мені б йіх не читано. Ви пишете, що Татае[т] не задоволені и що його хіба в тому, що він дуже багато бере на особисту діяльність и мало радиться з громадою; она справді хіба и не мала; алеж це хіба не напрямку а такту — хібу цю можно указувати Татаєві и радити йому по приятельски змінити її скільки мога; алеж з вугляду на напрямок все ж таки він и його група зістаються найбільше самосвідомі; при таких слабих силах яки загалом дає Русь, при тій безконечній колотнечі, яка розриває и ті сили — все ж таки добуто йіми дуже багато добре у практиці и яснійше як коли небудь, поставлені відносні принципи (сеймова промова). Порівняючи цю групу з иншими — вона стоїть без порівняня висче и розуміння принципів и практичної користи и якості переконання і політичним тактом. Здавалось би, що зваживши + и — не треба помилок виставляти на перший плянь и увагі про йіх робити інтимно, а все таки групу підпирати скільки змога. Рижий²² радить Вам складати окрему незалежну групу; може така група не була б користна як би було з кого йійі скласти; може вона и сама складеться років через 10-12 як наросте нове покоління з більше свідомим розвитком а більше поважним навиком відноситися до загального діла. Але зараз тепер не знаю з кого змогла б скластись така група в склад йійі треба значить відірвати від існуючих груп кого удасться, усилити колотнечу поставивши наче йідну партію, там де йіх і без цього може занадто зібрати людей, з котрих кожний принесе з собою наслідки групи, до котрої раньше належав, ослабити діяльність груп, що вже виробили собі становище и все таки що можуть роблять и, *utinam fallantur vates*,²³ папати без волі в той же, тільки замаскірований соціалізм и через пів года або розійтись без сліду, або зовсім негаданно зупинитись вже в незамаскірованім радикальнім таборі.²⁴ — Без всякого сумніву мені далеко симпатичніша Ваша діяльність свічника и наукового діяча, и гадаю що тоже висилки на організацію групи, йаку пропонує Рижий, знідять Вам марно багато часу и нервових сил, котрі и так шарпають у Вас зо всіх боків — в результаті-ж вийде дурниця.

Про біографічний словник мабуть Вам все писали, він іде добре и сунеться більш шпарко йак можно було сподіватись. Посилаємо Вам через в[исоко] п[оважного] К[ирила] Ст[удинського] полномочія на загальні збори товариства им[ені] Ш[евченка]. — Самі розпишіть на бланках кому роздаєте йіх, ми це

²² І. Франко

²³ якби помилялися віщуни

²⁴ Йдеться про зближення М. Грушевського із кінця 1894 р., з галицькими радикалами і зокрема з І. Франком.

зiставляємо зовсім на Вашу увагу, просимо тільки, щоби ті добродії, що будуть подавати наші голоси доконче подавали їх при виборах так як зазначено в листі, що підписали: Ал[ександр] Я[ковлевич], Шрич та Торскій — во всіх інших питаннях оставляємо наші голоси на волю людей которим їх доручите. Сердешно Вас вітаю и як не помиляюсь шчо Ви на мене гніваєтесь, то прошу Вас «оставити всі мої прогрішення вольні и невольні» и вірити, шчо маєте в мені найправдивішого и найшчиршого приятеля.

Вашь В. Антоновичь.

1894 Грудня 20 Київ

№ 12

Високоповажний Михайло Сергієвич!

Прощу Вась прияттільски принять земляка Миколу Кондратовича Вороно-го,²⁵ шчо має бути Вашим слухачем у Львові.

В. Антоновичь.

№ 13

Дорогий Михайл Сергієвич!

Отримав Ваш остатній лист и дуже Вам за його дякую — пробачайте, шчо не скоро Вам за його одповідаю, але після своєї болісті я тако ослаб, шчо дуже мені важко взятися за перо. Болість моя пройшла зовсім, але після неї осталась така слабість, шчо від часу до часу зомліваю та енергію мені підняти дуже трудно. Були у нас галичанки, ми все шчо уміли зробили щоби їх час пройшов весело, не знаю, чи здолали їх задовольнити.

До Вас у мене єсть такого сорта діло, на мій погляд дуже важне за для которого мені доконче треба знати, як ви будете обертатись се літо: чи прийідете до нас, и як прийідете то вь якої порі. Мені доконче треба з Вами побачитись — найвигоднішеж було б яко-би Ви могли бути вь Києві в першій половині сентября. Будьте ласкаві напишіть мені відповідь на це питання як[о]мога докладніше — повірите, шчо я попустому б Вас не тривожив.

З університецьких новинок можу Вас сповістити, шчо Иванов²⁶ представив магістерскую дисертацію «И[сто]рія Волинской земли» и диспут його буде мабуть в Сентябрі. У нас утверждень стипендиятомь для профессорского звания Довнар-Запольский.²⁷ Я остаюсь вь Университете сверхштатнымь профес-

²⁵ Вороний Микола Кіндратович (1871-1934) — український поет, перекладач, журналіст і режисер. Навчався у Віденському та Львівському університетах. Один із перших українських модерністів.

²⁶ Иванов Петро — український історик. Представник Київської історичної школи В. Антоновича. Головну увагу приділяв історії Волині. Наслідком цієї праці стала магістерська дисертація «Исторические судьбы Вольнской земли с древнейших времен до конца XIV в.» (1895).

²⁷ Довнар-Запольський Митрофан Вікторович (1867-1934) — український та білоруський історик. Учень В. Антоновича, вслід за яким продовжував розробку історії Литовської держави. Ця тема лягла в основу його магістерської дисертації, що була присвячена історії Литви і Білорусії. Деякі твердження Д.-З. лягли в основу теорії єдиного потоку (безкласовості білоруського народу).

соромь. З других наукових новинок хіба ще Вам интересне, шчо Кі[е]вскій городовий музей вже буде на певно и шчо будинокъ мають заложити літомь 1896 року.

Прийміть мні щчирий привіт.

В. Антоновичь.

(арк. 32-33)

№ 14

16.05.1895.

Перше всього шлю Вамь найщчирийшій привіть и бажання всього найкращого у Вашому семейному побуті. Прошу Вас скласти від мене вираз щчирої шаноби и приязні Вашої високоповажої пані и завірити ййі, шчо має в мені приятеля, шчо коли зможе и чим зможе буде завше готовий сполнити все те шчо вона забажає и буде лічити для себе потрібнимь. Прошу ййі відмежувати в своїх думках маленьку частину и помістити в неї незнайомого але сердечного приятеля шчо проситья на кваліфікацію за для того, шчо Вас має посередникомь. Гадаю, шчо такь перейізжатимете на Петра-Павла купно з жінкою, то буду мати счастія пізнати ййі (я все літо не виїзжатиму з Кііва — семья моя йде у Крим лічитися від ревматизму; через те прошу Вась пройїздом у Крим, як маєте зістановитися у Кійіві, то зайїзджайте просто до мене — чекатиму Вас з великою жадобою) — Василь Федорович, отримавши Ваш лист двічі вже бачився зо мною, та нічого не каже; знавши його вдачу, я розумію, шчо мені не слід його торкати, алеж книжки йому акуратно поставляю и не трачу надії, шчо при віддачі ХІ книжки удасться завести розмову про матеріальні обставини видавництва. — Про Записки,²⁸ на мою адресу я не думаю, шчоби треба було зовсім стриматися, тильки я просивь-би, шчоби на особисту мою адресу не посилати ихъ частійше як одинь раз у місяць; повидь до сього єсть такій шчо я зустрівся негаданно з цензором и він про[пи]тував у мене дуже докладно скількі раз у год виходять Записки — и якь я сказав шчо 6 книжок у год, то він [мени] відказав, шчо він гадав, шчо вони виходять шчо 2 тижни через те, шчо він ставить Д.Ц. дуже часто на моихъ посвя[т]кахъ, — музейній адрессы зовсім безпечні и йіми можно користуватися. — Все те шчо лишилось в мене після каталога передплатників, якій я Вам послав, я віддав частиною Ол[ександру] Сергіевичу,²⁹ частиною О[лександру] Игнатови-

²⁸ Йдеться про «Записки НТШ» — видання Наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові. Видавалися з 1892 р., під редакцією М. Грушевського. В них друкувалися монографії, статті, документальні публікації, огляди журналів, що виходили у Галичині, а також у Росії, Польщі та інших країнах. З 1895 по 1937 рр. було видано 155 томів.

²⁹ Грушевський Олександр Сергійович (1877-1943) — український історик, літературознавець, етнограф. Брат М. Грушевського, був членом Центральної Ради. Закінчив 1899 р. Київський університет, учень В. Антоновича, приват-доцент університетів в Одесі, Петербурзі, Києві, дійсний член НТШ, професор Київського ІНО в 20-х рр., директор історико-географічної Комісії ВУАН, автор численних розвідок, наукових праць; О.Г. належить серія нарисів про українських письменників ХІХ-ХХ ст., статті, огляди, рецензії.

чу.³⁰ — Про скарб Ваш домовий ми вже зладили з Вашим братом; я з охотою його збережу у себе и місця маю доволі, так щчо ні в якому разі він не може мені заважати. Після смерті Ніщинського³¹ остався його переклад Іліади (12 пісень); я зняв з його копію и як побачимось, то віддам Вам ййї для друку, при чому поміркуюемо, чи не знайдеться кошту на ййї друку. —

Бажаю Вам всього крашчого и шлю Вам щчирий привіт и низький поклін Вашої високоповажної пані.³²

Щчироприхильний до Вась В. Антоновичь.

1895 мая 16

Гроші внесені вь кассу на ос[цю] книжку знайдуться зовсім в Вашому розпорядку — можете ихь заб[рати] скільки найдете потрібним.

В. Антоновичь.

№ 15

Романовка 25 Іюля 1895

Дорогий Михайль Сергеевич!

Письмо Ваше оть 9 Іюля я получил неделю тому назад. Порученіе Ваше относительно Пил[ин]ского сейчас же исполниль — (я уплатил ему долгь в 30 руб): VI книжку я получил немедленно после Вашего выезда. — Из письма Вашего меня беспокоить сведеніе о Ваших неудачах; не нашли-ли бы возможным, раз у Вас таперь период отдохновения и благодушия, посочетовавшись сь медиками, воспользоваться соседствомь Пятигорска или Боржома и возстановить силы путем минеральных вод? Прошу Вас дорогой Михайль Сергеевичь, подумайте о сем серьезно; относительно Киевских новостей могу Вамь сообщить только одну очень печальную: неделю назадь я былъ вь Киеве и Александрь Яковлевичь сообщил мне весьма печальное известіе. Марія Васильевна (В-Карачевская) заболевшая опасно на сипь у Борсуков (еще в конце Іюня оказывается больною туберкулезомь кишочкь. Лщцу себя надеждою, что это былъ просто кишечный тифь, от которого она медленно поправляется; она ведь совсем не была похожа на туберкулезную больную. — Завтра поеду в Киевь, и если узнаю что нибудь по этой части, напишу Вам. Я поступил лично по Вашему совету; удалился на лето. Избрал я местомь своего сиденія Романовку, где нанял хату; кормлюсь физически и морально у моего приятеля

³⁰ Олександр Ігнатович Лотоцький (1870-1939), визначний письменник, науковець, публіцист, громадський і політичний діяч.

³¹ Ніщинський Петро Іванович (літературний псевдонім — Петро Байда; 1832-1896) — український композитор, поет і перекладач. По закінченні Афінського університету (1856) викладав російську і грецьку мови й літературу, виступав з публіцистичними статтями в пресі, збирав українські народні пісні. Перекладав на українську мову твори античних класиків («Антигона» Софокла, «Одіссея» та «Іліада» Гомера та ін.).

³² Грушевська (дівоче прізвище — Вояківська Марія) 1860; за іншими даними 1870-1948) — українська громадська і освітня діячка у Львові й Києві, співробітниця «Літературно-наукового вісника», перекладачка. З 1917 р. — член Центральної Ради, член Театральної Ради в Києві. Дружина історика М. Грушевського, мати науковця Катерини Грушевської.

Ф.Р. Рильського³³ и благоденствую. Раз в тиждень їйжу до Кііва. Зустрів я тутъ на весіллі у батюшки Липковського, шчо мені було дуже приємно. Ну прощайте дорогій Михайль Сергіевичъ, нехай Вамъ Бог дае щастія та сили. — Ви ж наша найкраща надія. Мій низесенькій поклонъ Вашимъ родителямъ и братскій привіт сестрі и йійі чоловікові.

Ваш безкрайу прихильний В. Антоновичъ.

P.S. Не забувайте, шчо ми маемо dokonче побачитись. 3 Сентября.

№ 16

Телеграма в Варшаву. 24.07.95

Иван Яковлевич прошу усердно облегчить доступ архив подателю профессору Грушевскому.

Антоновичъ

№ 17

Антоновичъ В. Киев 18 Марта 1896

Дорогий Михайль Сергеевич!

Посылаю Вамъ при этомъ письме чекъ на 265 гульденовъ, 65 крйц., что наши деньги составляет 210 руб. по разчету банка, где я устраивалъ переводы; изъ нихъ 201 рубль возвращаю Вамъ якъ долгъ с великою благодарностью за оказанную мне ссуду во время моего затруднительного положенія. Я теперь дождался наконецъ пансіона и конечно первымъ долгомъ считаю расплатиться с пріятелями у которыхъ кредитовался; узнав о томъ, что я намеренъ выслать Вамъ свой долгъ, Ваши давнішіе знакомые (Лысенко,³⁴ Михальчукъ³⁵ и Рильскій) просили при случае присоединить ихъ мелкіе долги: итого 9 рублей. Такъ какъ они желали избегнуть отдельныхъ переводовъ на мелкія суммы — я къ несчастію забылъ записать кто изъ нихъ какую сумму вручилъ мне, но Вы уже потрудит[есь] сами вычеркнуть ихъ долги, если Вы записываете мелкіе одолженныя Вами суммы. — Не желая задерживать этой корреспонденціи все литературно-наукovyя известія напишу Вамъ на дняхъ в отдельномъ письме. Нынче же только шлю Вамъ искреннее поздравленіе съ наступающими праздниками св[ятой] Пасхи. Искренно преданный Вамъ

В. Антоновичъ

Киевъ 1896 Марта 18

³³ Рильскій Тадей Розеславович (1841-1902) — український культурний діяч, етнограф. Походив з польсько-шляхетської родини Київщини. Закінчив Київський університет. Належав до Київської Громади, заснованої в 1859 р. Ввійшов до неї навесні 1861 р. разом із «хлопоманами», в т.ч. і В. Антоновичем. Батько Максима Рильського.

³⁴ Лисенко Микола Віталійович (1842-1912) — батько української музики. Глибокий знавець української народної пісні, перший український музика-професіонал. Належав до Київської Громади.

³⁵ Михальчук Кость (1840-1914) — визначний український мовознавець, член Київської Громади, дійсний член НТШ у Львові, Українського Наукового Товариства у Києві, Історичного Товариства Нестора-літописця. Основоположник української діалектології.

№ 18

Дорогий Михайло Сергієвич!

Простить мені довге молчання; поводом було недомагання і розслаблення і багато клопотів і всяческої суєти. Посилки Ваши з книжками я отримую але вже ихъ есть стільки, шчо незнаю куди и шчо з ними робити на якійсь часъ повтримайте висилку на мій особистий адрессъ, бо вже останню посилку прийшлося мені витор[г]овувати. Для музея вишліть тільки ще як маєте 1-2-го, 1-4-го и 2-3-го. Тоді будуть удоволени всі літератори заинтересовані книжками.

Да загалом я ділюся з знайомими 9-ю примірниками, остатніж віддаю Олекс[сандру] Сергієвичу, да и йому вже годі. — Вчора був у мене Вашъ братъ Марко³⁶ и я удовольнив по змосі його діло. — Біографія вже зостановилась на літо, бо приспів час экзаменів и людянь нима коли займатися стороною роботою, та ще приспіли де яки обставини, шчо примусили на час зобертатися з цією працею.

На всякій случай перелічу Вамъ пре[н]умерантів котрі були мною задоволені (я самъ, Микола В[ути]чъ, Тадей, Волод[имир] Павловичъ, Ол[ександр] Як[овле]вичъ, Василь Хведорович и Никандръ). Що я буду робити літомъ добре не знаю; літо здається буде холодне, да и энергия шось у мене ослабла, так шчо мабуть на екскурсії не пойдю, въ августі збираюся на зйїзд до Риги, літо мабудь проведу въ городі, тім більше, шчо маю покончити (дві значні) наукові праці.

Бажаючи Вамъ всього лучшего сердечно Вас обіймаю.

В. Антоновичъ. 16 кв[ітня] 1896

(арк. 41-42)

№ 19

Рим 1 (13) Лютого 1897

Дорогий Михаилъ Сергієвич!

Вийхав йа з Кііва далеко пізднійше йак сподівався, допіро 3 Сичня (vet[eris] st[ili]). Ранійше не міг справить ани потрібних діл, ани зібратъ фондів на дорогу. Тім часом мороз мене пригнітав так, шчо йа зовсім задихався и шчо дньа грив инфлюенци и ликвидаци. Тепер трохи поправивсьа — правда и тутъ не дуже тепло, але все таки маю від 5-15% тепла и хоч иноди цілий день йде дождь, а все-ж таки я можу жити. Через Львів я пройіхав не зостановляйчись. Йа незнав, шчо Ви находитесь в Сколі и шчо нема надійи Вас побачити, не мав вже йа сили балакати пістля вісток про збори товариства Шевченка; збори ці вразили мене принципіально; гадав йа шчо наша народність стількі вже культурна, шчо може відрізнитъ минутний интерес від спр[я]жнього на буд[у]шчій час [розміченного] діла — вийшло не такъ; шчо робить

³⁶ Грушевський Марко Федорович (бл. 1862-?) — за відомостями його дочки Тамари Марківни, закінчив Київську духовну семінарію, потім академію. Автор праць з етнографії околиць Суботова. Один із фундаторів Української автокефальної православної церкви, єпископ. Арештований уночі проти 28 серпня 1937 року.

треба п[е]ререпіти — як-би йа не був такий кволий, то зістановився-би во Львові и кинувся в омут публіцистики, а тепер цей омут мене льякав на стільки, шчо йа не мав відваги задержатись у Львові. Йак Ваша ласка напишите мені про дальшу діяльність и теперишній побу[т]ь товариства им[ені] Шевченка; як це т[овариств]о и його діяльність ликвидірується, то вже не знайу за шчо зацепити руки.

В Римі скучно мені сидіти за дльа того тількі, шщоб дихати теплим воздухом; через те я з великою працею виробив собі право займатись у Ватиканському архіві. Вже більше тижня просижуюу там ранкі и нахожу де шчо з нашої исторіи. Иіден дрибязок, відносячий се до релігійної гисторіи Галиччини посилаю Вам, може він Вам до чого набудь здасться. —

Дуже велику ласку мені зробите, йак напишете про Львівські діла (адресу Вам посилаю). Мій шчирий привіт Вашої шановн[ій] пані.

Завше шчиро до Вас прихильний В. Антонович.

Всі діла вийізжайучи йа передав М.В. Лисенку, до його й звертайтесь, меж прочим и за субсидієюу, шчо в Марти мае прибит до Вась.

№ 20

Римь 22.02[1897]

Дорогій Михайло Сергіевич!

Отримав я Вашь листь відь 17 Лютого и дуже Вамь за його дякую. Слава Богу важке діло про [пр]истосування товариства на науковому ґрунті покончилось счасливо — це неначе камінь з серця зпав. Щодо Вас поздоровляю з вибором вь голови; як я не поважаю шановного Ол[ександра] Барвинського,³⁷ але думаю, шчо його виключно політична роля не могла пасувати до спокійного наукового діла товариства, шчо більше розлічує на будучину, чим на сучаснни політични интереси. Нехай Господь дає Вам йак найбільше сили, здоров'я и змоги, шщоби дальше вести наукове діло товариства з такою енергієюу, з йакою Ви його вели до сього часу. Якь Ваша ласка, пришліть мені до Риму кілька газеть, з котрих я міг би дізнатись про протоколи зборів товариства а также XIV книжку записокь якь коли вона вийшла. Вь Римі я пробуду до половини Марця v[etus] st[ilus]³⁸ а може и до кінця. Рецензію я би Вам з охотою тепер зробив, бо маю часу багато; але на несчасья немаю з собою ніяких книжок; як пришлете шчо небудь таке, шчо можна буде рецензивати безь бібліотеки, то з охотою відішлю Вамь і книжку и рецензію. Видання «Rela[cj]e p[ro]wincji» я ніколи не бачив; роблячи теперь виписки з Ватиканского архиву дуже-бь мені хотілось ею орієнтуватись, шщоби не збирати дублетів якь Ваша ласка зробіть мені коротку вимітку: з якого и до якого часу документи знаходяться у цьому виданні йакого вони більше змісту (справи релігійни? гієрархичні? політичні? козацкі? особисті? и т.п.) Якь маеє яке діло спеціаль-

³⁷ Барвинський Олександр (1847-1927) — громадсько-політичний діяч, педагог, историк. Довголітній посол до Віденського парламенту та Галицького сейму. У 1893-1918 — член Галицької Шкільної Ради. З 1867 — співробітник «Правди». Видавець і упорядник підручників для шкіл, видавець «Руської Історичної Бібліотеки» (вийшло 24 томи монографій українською мовою).

³⁸ старого стилю

но Галицьке, про которебь туть можна пошукати документів, то напишіть мені його — меж прочім майте на увазі, шчо въ Ватиканському архіві документи починаються лише з 1/2 XVI в. и тянуться лише до 1780 р. — принаймній в тій частині архива, шчо доступна для публики.

Про залеглість субсидіи в Марці зверніться до М.В. Лисенка — у його тоді будуть на се фонди. —

Прошу передати поклін від мене и Катерини Ніколаевни Вашої шановної пані.

Ваш щчироприхильний В. Антоновичь.